

A magyar statisztika megalapítója, aki mint fogalmazó halt meg

Emlékezés Fényes Elekre

Írta: Dr. RUBINYI GYÖRGY

Száz esztendővel ezelőtt választották meg Fényes Eleket, az első magyar statisztikust. Harminczéves korában, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává. *Éppen ma száz-harmincz éve született.* A mai nemzedék is tanulhat egyet-mást ettől a már-már polihistor számba menő tudós írótól, aki könyvtárat benépesítő műveivel, röpirataival, cikkeivel, egy egész nemzedék közgazdasági műveltségét fejlesztette.

Meghatott szívvel olvassuk első műve előszavában (*Magyarországnak s a hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geográfiai tekintetben.* 1836—40):

„Hazánk újabb időkben nevezetes átalakulási ponton van. Fejedelemtől kezdve az utolsó honpolgárig mindenki meg van győződve arról, hogy reformokra, gyökeres reformokra van szükségünk, ha nem azt akarjuk, hogy nemeztünk az élők sorából irgalmatlanul kitöröltsék. És lön mozgalom, indítványok tettek egy új igazságos adórendszer, örökvaltság, büntetőtörvénykönyv, királyi városrendezés, ipar és kereskedelem létesítése tárgyában. És midőn mindezen előszámlált tárgyakat őszintén meg akaránk indítani, megdöbbenve vettük észre, hogy legjobb szándékkal is keveset tehetünk, mert nem ismerjük hazánkat, adataink, melyek biztos vezérfonalul szolgálhatnának, csonkák vagy éppenséggel nincsenek.“ Összes statisztikai műveiben rendületlenül törekedett kitűzött céljához: a tények leírásához. Minden tudományos műve leírói jellegű. *Magyarország statisztikája* (1842) című művében rámutatott az adatgyűjtés nehézségeire. „Még jelen körünkben is, ámbár a hazafi túlbizottságtól szinte, mint őseréje nem ismeréséből származó elcsüggedéstől egyformán megóvni egyedül a honismeret képes csaknem áttörhetetlen akadállyal kell küzdeni annak: ki hazája képét csak tűrhetően is akarja festeni.“ Ő azonban nem riadt vissza a nehézségektől. *Galgóczy* Károlynak, hű munkatársának segítségét igénybevéve, bejárta az egész országot és az egyházmegyei névtárak adatai alapján számította ki hazánk lakóinak számát. *1838-ban 12,880.406 lakósa volt Magyarországnak, ezek között 4.812.759 magyar, 1.6 millió szlovák, 1.2 millió német, 2 millió román.*

Legnagyobb szabásúra tervezett művének (*A magyar birodalom statisztikai, geográfiai és történeti tekintetben*) csak első kötetét fejezte be: Komárom megye leírását. Adatainak részletessége bámulatra készlet. A birtokviszonyokkal is foglalkozik, feltűnteti az úrbéri telkek és a zsellérek számát is. Mint korának legtöbb gondolkodója, ő is foglalkozott nemzetiségeinkkel. *A magyar birodalom és nemzetiségei* című értekezése 1867-ben jelent meg.

Fényes Eleknek *hírlapi cikkein* is érzik a statisztikus. Nem fest légyarákat, bár lelkesen ír. A nagy tények alapján jelöli meg a tennivalókat. Írói munkásságára nagy hatással volt Széchenyi. A fokozatos szabad verseny alkalmazásának volt híve. Sajnos napjainkban sokan nem értenek egyet, Fényes eme megállapításával: „Amely nemzet saját iparának szabadabb mozoghatást, nagyobb versenytért enged, csalhatatlanul felülkerekedik a monopóliumokkal leláncolt másik nemzet felett. (A *Sürgöny* c. lap 1861. december 21. számában: Szabadverseny az ipar és kereskedelem mezején).

Röpiratai is magas színvonalúak. *A magyar elem s ellenesei* (1860.) című írásában örök igazságot hirdetve, így jellemzi a magyar népet. „A magyar elem túlsúlyát nagyban emeli az, hogy minden idegen nemzeti-ség és vallás irányában példanélkül türelmes és ezért a vele együttlakó különféle nemzetségek önkéntesen simulnak hozzá.“ A negyvenes évek Magyarországnak közállapotait őszinte reformtörekvéseit *Magyarország hátramaradása ügyében* (1847.) című művéből ismerjük meg.

A magyarországi biztosítástörténet bűvárájának forgatnia kell Fényes Elek röpirata el-sárgult lapjait: „*Szózat a magyar biztosító társaság ügyében.*“ Fényes Elek e röpirata helyenként olyan, mint egy revizori jelentés vázlat. Az Első Általános Biztosító Társaság ügyvitelével, pénzügyeivel foglalkozik, s a társaság akkori igazgatóját. *Lévai* erős hangon támadja. Bátran hirdeti a bírálat jogosságát: *Közintézeteknél, ha hibát vettünk észre, hallgatni vagy éppen a hibát legyezgetni vétek.* (Ezt ma is jól megjegyezhetjük magunknak!)

Fényes élete tragikus volt. 1807. július 7-én született Csókajon, Biharmegyében. Arany János, Pázmány Péter s a Tiszák megyéjében. Debrecenben s Nagyváradon végezte tanulmányait, 1828-ban, 22 esztendőskorában ügyvéd lett. 1836-tól a vi'ágosi katasztrófaig vezető szerepet játszott hazánk életében. Ha ma élne, irígyei álláshalmozónak neveznék. Aligazgatója volt az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek, szerkesztette az: *Ismerető a honi s külgazdaságban és kereskedésben* c. magasszínvonalú mezőgazdasági irányú szaklapot. Közreműködött a *Gyáralapító Társaság* alapításában, szervezésében, vezetésében. A szabadságharc alatt őt bízta meg Szemere Bertalan az Országos Statisztikai Hivatal szervezésével.

A szabadságharc gyászos leverése után neki is bújdosnia kellett egy ideig. 1849-ben jelentkezett a haditörvényszéken. Kegyelmet kért. Nemsoká újból megkezdte tudományos újságírói tevékenységét. Bátran sikraszállott a magyar ügyért, de régi tetterejét nem nyerte

vissza. 1857-ben az Első Magyar Általános Biztosító Társaság életbiztosító ügyosztályának főnöke lett. *Elsőnek dolgozta ki Magyarországon az élettartam és halálzási valószínűség táblázatait.* Személyi viszálya támadt a társaság igazgatójával s ezért kénytelen volt állásától megválni. Anyagi gondjai tragikus lépésre kényszerítették Fényes Eleket. A negyvenes évek reformmozgalmának egyik legtevékenyebb férfja állandó munkatársa lett a reakciós *Pesti Hírnök*-nek s a kormány hivatalos lapjának a *Sürgöny*-nek. A közvélemény ezt a lépését nem tudta elfeledni és megbocsátani, a társadalom a szó szoros értelmében bojkottálta. A kiegyezés után nem tudott képességeinek megfelelő hivatalt nyerni. Az Országos Statisztikai Hivatal igazgatója *Kelety* Károly lett, s a Fővárosi Statisztikai Hivatal élére *Kőrösy* került. Fényes Eleket e két mellőzés élete végéig bántotta. Kelety Károly Fényes Elekről tartott emlékebeszédében (*Értekezések a társadalomtudomány köréből.* Akadémia V. 2.) leírja kettőjük találkozását. Fényes Elek felkereste Kelety hivatalában s nyíltan kijelentette azt, hogy őt illeti meg a Statisztikai Hivatal igazgatói állása. Kelety Károly harag nélkül azt felelte, hogy hajlandó e helyet átengedni, ha felettesei ebbe beleegyeznek. *Fényes Elek, a magyar statisztika megalapítója, mint fogalmazó halt meg* Ujpesten „csaknem elszegényedve“, amint a Vasárnapi Ujság írta. (1876. július 30. 31. sz.)

Abban talán igaza volt Kelety Károlynak és *Láng* Lajosnak (*A statisztika története*), hogy Fényes Elek művei még a XIX század közepének tudományos színvonalát sém mindig érték el. Ha azonban e ténymegállapítást ridegen alkalmaznók, nagy igazságtalanságot követnénk el. Fényes Elek ugyanis úttörő volt, a valóságot, a tényleges helyzetet akarta megismerni. Aki, mint Fényes Elek, a mi magyar glóbuszunkon a tények tárgyias megismerését hangoztatja, s ebben példát mutat, annak nevét nem szabad elfeledni.